

dsskrift 4/1995

1995), «Politisering
pektiv», i Nina C.
k. Oslo: Tano.

har det i alle stor-
1957 til 1993 blitt
urene. Det gir et
or å følge utviklin-
mange publikasjo-
stor oppmerksam-
svekket posisjon. I
pinion (1995, Oslo:
al og Henry Valen,
sene var det i 1973
11 prosent i 1993. I
en av avholdsfolk
en medlemmer av
il 9 prosent. Det er
g i f... nyttingen til
nelle... avholdssak
en 1992: 160) «Mot-
derfor ikke iden-
mer i de tre beve-
rsmål om andeler
eller... motkul-
e ar... en 21 pro-
nt i 1972» (s. 122).

om dette tallet gjør
mer tallrike enn
nvenes at strengt
ene om «medlem-
men om medlem-
ge foreninger eller
å inkluderer høy-
d avstand til den
lsen. Dermed blir
alt å si at 9 prosent
bevegelsen. La det
lk er de som liker
river». Avholdsfolk
om avholdsmann

de styrke» ble tol-
nannsbevegelsen,
– og uten å telle
skå... ville utvil-
er... 21 prosent.
streng definisjon.
asjonaliserer må-
samlede styrke» i
ltatet en får.

Sideblikk

110873

En norsk historikerstrid?

Av Ivo de Figueiredo

På begynnelsen av åttitallet opplevde man i Tyskland en ny tendens i forskningen på nazi- og krigstiden. Fra sentrale historikere som Ernst Nolte og Andreas Hillgruber o.a. kom sterkt revisjonistiske, til dels apologetiske, synspunkter. Ut fra høyst ulike ståsteder hadde revisjonistene det til felles at de ønsket å snu opp-ned på hevdvunne oppfatninger om nazi-tiden, oppfatninger som i følge revisjonistene stigmatiserte Tyskland på en ufortjent måte. Såvel tilintetjørelsen av jødene som verdenskrigen som helhet ble forsøkt relativisert og forklart med forhold utenfor Tyskland selv. Det som var påfallende var ikke revisjonismen i seg selv, men at den ble fremmet av ledende historikere og at den hadde politisk aksept i vide kretser blant de konservative. Da Jürgen Habermas tok til motmæle sommeren 1986, utløste han den debatt som er blitt kalt den tyske «Historikerstreit». Lignende revisjonismestrider har funnet sted i andre land. Også i Norge har det i løpet av åttiårene pågått en debatt om nazitiden, en debatt som synes å ha passert sitt høydepunkt når vi i år skriver

femti år siden krigens avslutning. Hva har denne debatten gått ut på, og kan vi snakke om en norsk historikerstrid på åttitallet tilsvarende den tyske? Først en oppsummering og en vurdering av debatten.

I 1980-årene hadde tydeligvis de sterke emosjonelle båndene til krigstiden blitt tilstrekkelig løsnet til at man kunne se mer nyansert på betente sider ved krigen. En rekke bøker dukket opp som tok for seg skjebnen til dem som, direkte eller indirekte, tapte på krigen. Men mens tyskerbarnas og tyskerjentenes skjebne har møtt større forståelse i samfunnet, har det vist seg betraktelig mer brennbart å skulle rokke ved synet på tyskerne og de landssvikdømte. Det er her – i synet på den «gale siden» – at striden har stått i åttiårenes okkupasjonsdebatt. Vi skal først og fremst avgrense oss til de debatter hvor faghistorikerne har vært involvert.¹

I 1981 sendte NRK en fjernsynsserie som framstilte NS-medlemmer som vanlige mennesker, fjernt fra det monsterbilde man ofte forbinder med nazistene. Serien utløste straks reaksjoner,² men var i virkeligheten bare et forspill til en debatt som virkelig skulle flamme opp først mot slutten av tiåret. I mars 1987 rettet historikeren Nils Johan Ringdal kritikk mot det norske rettsoppgjøret i forbindelse med den manglende interessen som ble viet jødene skjebne under krigen. Den konkrete foranledningen for utspillet var Bente

Nytt norsk tidsskrift 4/1995

UD 19. 11. 96.

J. A. F. J. 1966 - and. ph.d.
H. omg.: May. Jan. 1937-1940.

Erichsens film om det jødiske ekteparet Feldmann som ble drept av norske grenseløser – som ble frikjent etter krigen. Ringdal anklaget ikke bare hjemmefronten og rettsapparatet for likegyldighet, men også etterkrigstidens historikere for å ha videreført fortelsen om jødernes vanskelige. ³ I 1987 ga Ringdal ut sin bok om politiet under krigen. Samme år holdt historikeren Øystein Sørensen sin prøveforelesning for den filosofiske doktorgrad om forskningen omkring okkupasjonen i Norge. Med dette var en ny generasjon okkupasjonshistorikere trådd fram på scenen, og sammen med Hans Fredrik Dahl kan disse sies å utgjøre revisjonistene i norsk krigstidsforskning. ⁴ Høsten 1987 inviterte Dagbladets Simen Skjønberg til debatt om okkupasjonsforskningen, med utgangspunkt i den tyske historikerstrid som nettopp på dette tidspunktet raste som verst i Tyskland. I artikkelen ble det antydnet at de tyske revisjonistene hadde fått sine avleggere her hjemme. Hansken ble straks tatt opp av Nils Johan Ringdal, og selv om han ønsket å markere skillet mellom de tyske og norske forholdene, må Ringdals svar tolkes som et programmatisk krav om en revisjon av også den norske krigshistorien. Debatten vevet seg snart sammen med en strid tidligere denne høsten rundt Hans Fredrik Dahls anmeldelse av siste bind av storverket *Norge i krig*, og sammen utgjorde disse den første større prinsipielle debatt om norsk krigstidsforskning på åttitallet. ⁵

Høsten 1988 var det duket for annen runde, denne gang med Hans Fredrik Dahl i sentrum, og med utgangspunkt i Dahls anmeldelse av Chr. Christensens bok *Den andre siden*. ⁶ Året etter utkom Sørensens og Ringdals bøker om henholdsvis NS' ideologi under krigen og NS' justisminister Sverre Riisnæs. Samme år ble Sørensens prøveforelesning trykt i *Nytt Norsk Tidsskrift*, med etterfølgende debattinnlegg, og i desember 1989 fant *Aftenposten* det betimelig å presentere de unge historikerne under overskriften «Den nye historikerstrid». ⁷ Etter 1989 har debatten blusset opp regelmessig i kjølvannet av Sørensens og Dahls bokutgivelser, sistnevnte med sin to binds Quislingbiografi fra 1991 og 1992.

Hva har så vært kjernen i debatten? For det første har den vært en debatt like mye om historieskrivningen om okkupasjonen, som om krigstiden selv. Spørsmålet om eksistensen av en «Skodvin-skole», og dennes eventuelle innvirkning på forskningsbildet, har vært et av de fremste stridsspørsmålene. ⁸ Diskusjonen om en Skodvin-skole sto sentralt i avisdebattene, men fikk sin grundigste utforming i polemikken mellom den tidligere Skodvin-eleven Ole Kristian Grimnes og Øystein Sørensen i *Nytt Norsk Tidsskrift* i 1989/90. Sistnevntes hovedsynspunkt var at forskningen rundt krigen i Norge, under dominans av forskningsmiljøet rundt Magne Skodvin og Hjemmefrontmuseet, fra ca. 1960 ble betraktelig innsnevret til nesten utelukkende å befatte seg med «seierherrenes» historie, med motstandskamp og hjemmestyrker. Nasjonal Samling og okkupasjonsmaktene falt mer eller mindre i skyggen de neste to tiårene, i følge Sørensen. Denne innsnevringen sto i kontrast til det historikerarbeid som ble utført umiddelbart etter krigen, av Thomas Chr. Wyller o.a., som også viste interesse for landssvikerne og okkupantene. De som skrev om «den gale siden» etter 1960, betegnet Sørensen som unntak – «motstrømmer» – i forhold til det man kan kalle den dominerende skodvinske tradisjonen. Unntakene det ble siktet til, var i første rekke den store medlems- og velgerundersøkelsen av NS som ble gjort i Bergen under ledelse av Stein Ugelvik Larsen og Rolf Danielsen – det såkalte Bergensprosjektet, men også arbeid av Skodvins egne elever. ⁹ Grimnes avviste en slik inndeling i en «skodvinsk hovedstrøm» versus ulike «motstrømmer», og foretrakk å framheve det han mente var et mangfoldig og bredt forskningsbilde, hvor den skodvinske tradisjon bare var en blant mange.

Verdinøytral versus verdiforankret forskning

Det andre kjernepunktet i historikerstriden på åttitallet har dreid seg om forskningens forhold til moral og verdiforankring. I kjølvannet av dette har det også vært tilløp til en mer generell metoddebatt. Revisjonistenes krav har vært større «distanse» og «nøkternhet» i forhold til rettsoppjøret og hjemme-

frontens verdigrunnlag, enn det den tradisjonelle okkupasjonsforskningen har vist.¹⁰ I følge Øystein Sørensen bør okkupasjonsforskningen foregå på samme premisser som annen historisk forskning, uten moralske og politiske bindinger, og han har i likhet med Hans Fredrik Dahl satt spørsmålet om forskerens verdiforankring opp mot kravet om empiriske og kildekritiske forskningsprinsipper.¹¹

Blant kritikerne har det vært hevdet at de revisjonistiske historikernes ideal om en «verdinøytral» historieskrivning i virkeligheten er en illusjon; revisjonismen er like moralsk i sitt forsøk på å rehabilitere landssvikerne og angripe seierherrenes justis, som Skodvin er det på sin måte. Terje Halvorsen samstemmer med Sørensen i at krigstiden og rettsoppgjøret i prinsippet bør behandles som et vanlig historisk fenomen, men mener samtidig at dette er «et område hvor moral- og verddivurderinger nesten tvinger seg på historikeren og presser på et standpunkt».¹² For Halvard Tjelmeland er verdispørsmålet fundamentalt. Mens kritiske holdninger til krigens seierherreer ikke i seg selv er nytt, mener Tjelmeland at åttitallets revisjonisme skiller seg ut ved å stille spørsmål ved forskerens verdiforankring generelt, og rettsoppgjørets verdigrunnlag spesielt. På den ene side angripes tradisjonell historisk forskning for ikke å ha makret å fri seg fra samtidens – seierherrenes – verdigrunnlag. På den annen side holder revisjonistene selv fram et forskningsmessig ideal om verdifrihet, hvor historikerens egne moralske preferanser betraktes som irrelevant for forskningsarbeidet. I virkeligheten ligger revisjonistenes «verdinøytrale» posisjon fartruende nær en objektivistisk holdning, i følge Tjelmeland. En slik objektivisme er ikke bare en teoretisk umulighet, men den representerer også et uholdbart syn på forskningens rolle: «Korleis kan vi overtyde lesaren om at det vi skriv om [. . .] har relevans for forståelse av dagens samfunn, dersom vi ikkje viser engasjement – også moralsk og politisk?»¹³

I anmeldelsen av Sørensen bok *Hitler eller Quisling* er også Harald Berntsen opptatt av verdimeslige og metodiske problemer. Foruten å dele de ovenfornevnte innvendingene, er Berntsen spesielt kritisk til det han mener er en manglende ideologi-kritisk holdning. I følge Berntsen er Sørensen framstilling av landsvikernes forestillingsverden – for ek-

sempel deres sosialismebegrep – uttrykk for metodisk og historisk naivitet, så lenge han angivelig ikke har satt et kritisk søkelys på disse forestillingene, men bare ukritisk overtar dem.¹⁴ Også Grimnes har vært inne på dette. I polemikken mot Sørensen som vi har vært inne på tidligere, kritiserer han Sørensen for å ha overtatt NS-medlemmenes oppfatning av å være «nasjonale». Historikeren plikter, i følge Grimnes, å gjengi aktørenes selvoppfatning, men må samtidig heve seg over disse og konkludere ved hjelp av sine egne kategorier. I tråd med dette finner Grimnes det adekvat å betegne NS' ideologi som «nasjonalistisk» framfor «nasjonal», for å skille NS-medlemmenes oppfatning fra det innhold som vanligvis tillegges begrepet «nasjonal».¹⁵ Fra venstrehold har også Kåre Lunden kommentert revisjonistenes begrepsbruk. Mens Berntsen har stilt seg kritisk til Sørensen sosialismebegrep, har Lunden gått til aksjon mot Dahls bruk av revolusjonsbegrepet på Nasjonal Samlings maktovertagelse i 1940.¹⁶ Mens tradisjonell historisk forskning har mottatt kritikk for å ha overtatt sine protagonisters verdigrunnlag, har altså revisjonistene fått en tilsvarende kritikk for å ha overtatt sine aktørers begreper og forestillinger ukritisk og for å ha vist naive holdninger i metodiske spørsmål knyttet til verdier. Når det gjelder Halvorsen, Tjelmeland og Berntsen, er deres kritikk en typisk venstrekritikk, en parallell til det kocka-vehlerske krav om et samfunnskritisk, «emansiperende» vitenskapsideal.¹⁷

Konsensus-problematikken

Men hvilke verdier er det egentlig revisjonistene støter mot, er det samfunnets eller seierherrenes? Tradisjonell historisk forskning har på ulikt grunnlag hatt som utgangspunkt at det har eksistert en nasjonal konsensus omkring krigstiden. En skribent som Arne Skouen har ment at det i samtiden var en allmenn forståelse for hva som var den «rette» og hva som var den «gale» siden, og at de som valgte tyskernes side forsto eller burde ha forstått at de ved sitt valg begikk landssvik.¹⁸ Rettsoppgjøret som fulgte var en naturlig eksekusjon av denne konsensusen. Et tilsvarende syn har Arnfinn Moland gitt uttrykk for.¹⁹ Hans Fredrik Dahl har ønsket å nyansere dette bildet; blant

21.11.12
 (Helt av) i samarbeid med
 fukt
 de som har vært her, og de som har vært der

En empatisk forskning?

For en overgripende vurdering av åttiårenes okkupasjonsdebatt er det nødvendig først å ta stilling til hva som eventuelt skiller revisjonistenes historieskrivning fra den mer tradisjonelle. For det første; er det riktig å snakke om en tematisk innsnevring av okkupasjonsforskningen etter 1960, slik Sørensen hevder, og har revisjonistene eventuelt kompensert for denne innsnevringen? Nå ser det ut til at både Sørensen og Grimnes kan enes om at det faktiske ble skrevet om NS og okkupasjonsmakten mellom 1960 og 1980-tallet, selv om de er uenige om hvilken plass denne litteraturen hadde i forskningsbildet som helhet. Det som imidlertid er mer interessant enn en kvantitativ tilnærming, er å se på de kvalitative forskjellene på NS- og okkupasjonsforskningen før og etter 1980. Grovt sett kan vi si at man på 1980-tallet viste en helt ny vilje til å forsøke å forstå taperne på deres egne premisser. Man kan derfor vanskelig si at interessen for Nasjonal Samlings ideologi bare var nok et trekk i et mangefasettert forskningsbilde som Grimnes mener; selve det å ta NS-medlemmenes ideologi på alvor, anerkjenne ideologien som en genuin motivasjonsfaktor, viste et kvalitativt nytt syn på taperne og ga ny status til NS-medlemmene som forskningsobjekter. De ble kort sagt tatt på alvor etter sine intensjoner. I denne tilnærmingen skilte åttiårenes krigstidsforskning seg fra all tidligere forskning, også den som ble gjort på femtitallet.²⁵

Dersom vi skal forsøke å gripe fatt i akkurat hva som skiller revisjonistenes arbeid fra den øvrige krigstidsforskningen, må vi etter min mening framheve denne viljen til å forstå de tyske og norske nazistene, m.a.o. det jeg vil kalle revisjonistenes *empatiske* holdning. Empatibegrepet er et relativt nytt tilskudd til det norske språket, og i historiefaget er det lansert i historie-didaktisk sammenheng. Men er begrepet anvendelig i historiefaget også utover det pedagogiske, som en generell metodisk term? Det er ikke ambisjonen her å gi et definitivt svar på dette, bare å foreslå en mulig fruktbar anvendelse av begrepet på de problemer vi har drøftet i forbindelse med okkupasjonsforskningen. Så kan andre vurdere de generelle metodiske implikasjonene. En empatisk tilnærming vil innebære å leve seg inn i de historiske aktørenes livsverden, dvs. å nær-

annet mener han at det med rimelighet kan hevdes at mange av de landssvikdømte var motivert av fedrelandskjærlighet – i en «mulig» forstand av ordet.²⁰ Heller ikke rettsoppjøret oppfatter Dahl som uproblematisk. Ved å legge hovedvekten på anklagen om høyforræderi – dvs. bistand til fienden i krig – valgte man en lite taktisk linje, så lenge mange NS-medlemmer var av den oppfatning at Norge etter kapitulasjonen i juni 1940 ikke var i krig med Tyskland. Istedet burde rettsoppjøret rettet seg mot medlemmenes forsøk på ulovlig omstyrting av forfatningen, dvs. revolusjon. Her tilkjennegir også Dahl en konsensus-oppfatning; NS-medlemmene burde ha forstått at et forsøk på å omstyrte den legale statsforfatning var å betrakte som landssvik, og måtte føre til et oppgjør. Rettsoppjøret var imidlertid kontroversielt langt utover landsvikernes egne kretser, i følge Dahl; for eksempel var kriminaliseringen av passivt NS-medlemsskap omstridt blant jurister under og etter rettsoppjøret.²¹

En annen utlegning av konsensusoppfatningen går ut på at den samtidige konsensus satte sitt preg på etterkrigstiden, noe som også fikk konsekvenser for historieskrivningen. Ole Kristian Grimnes framhever «den enestående nasjonale konsensus som utviklet seg i løpet av krigen», som har blitt et vesenskjenne-tegn i norsk bevissthet etter krigen.²² Denne konsensusen er forklaringen på at historieskrivningen er blitt så samstemt som den er blitt. Øystein Sørensen er enig i at en slik konsensus faktisk har eksistert, men advarer mot å utlede et moralsk imperativ for historikeren: At de fleste mennesker anser nazismen som et onde og NS-medlemsskap som landsforræderi, bør ikke styre historikerens disposisjoner.²³ Hans Fredrik Dahl har, som vi har sett, problematisert konsensusoppfatningene i samtiden, og peker også på uheldige ringvirkninger for historieskrivningen; blant annet kommer den samtidige uenigheten om utformingen av rettsoppjøret ikke til syne her – heller ikke i et så sent verk som *Norge i krig*. Forøvrig tar også Dahl avstand fra konsensusoppfatningens moralske krav til historikeren: «Historikeren må ha mot til å skjære gjennom, men må gjøre det med en annen kompetanse enn å skulle styrke flertallets verdier».²⁴ Igjen er det kravet om distanse, nøkternhet og empirisk redelighet som hevdes.

Nei!!
 høytstående i.
 Landssvikdømte -
 rett iff. rett i
 i utgangspunktet?
 Høyforræderi er
 opprør - og det
 er mange NS-
 folk innstilt på
 å godta at de
 begikk - utbryt
 det dekker deres
 intensjoner.
 derimot ikke
 at skulle ha
 villet lands-
 forræderi.
 x Nettogs
 8 98
 hvilket skolearbeid
 er det?

25

→ om denne og i
stendige bilder av

Derfor: virkelig ^{ai} love seg inn i forholdene i
slik de uttrykkelig var, ikke bare

me seg den historiske situasjonen mest mulig på aktørenes egne premisser. Dette står vel å merke ikke i motsetning til historikerens kritiske forpliktelse til å gripe bakenfor aktørenes egen selvforståelse, men betyr snarere at man lar aktørene få «snakke ut», og derved får et redeligere grunnlag å drive kritisk analyse på. Når f.eks. Øystein Sørensen presenterer NS' sosialismeopfatning, foretar han ikke en «ukritisk aksept» slik Harald Berntsen hevder, men lar medlemmene komme til orde og øker slik våre forståelser for å forstå NS. I forhold til de norske NS-medlemmene vil empatisk innlevelse generelt måtte skape interesse for ideologien – nettopp fordi medlemmene oppfattet seg som vesentlig ideologisk motiverte. Når denne interessen ikke har vært en selvfølge i forskningen på NS – og på fascismen forøvrig – har det utvilsomt å gjøre med at den fascistiske ideologien virker irrasjonell og, ikke minst, avskyelig på de fleste av oss. Det mest nærliggende vil være å rasjonalisere og redusere ideologien til kamuflasje for opportunistisme og maktbegjær.²⁶

Ikke
nå
mer
- som
kjent !!

Men ved ikke å nærme seg de norske fascistene empatisk svekker man ikke bare sitt grunnlag for å drive kritikk; det er også fare for å bomme stygt i analysen. Jeg vil her bare trekke fram noen eksempler på dette. Ut fra et allment synspunkt vil Quislings statskupp 9. april 1940 lett fortone seg som arketyper på et opportunistisk forsøk på statskupp; avmektig og desperat går partiet så langt som å støtte fienden i krig for å presse sin politikk igjennom, tilsynelatende uberørt av at det folk de mener å representere ikke er villig til å følge det. Men ved en nærmere studie av NS' ideologi og historiesyn faller statskuppet inn som en naturlig følge. Oppfatningen av å representere den «egentlige» folkevilje, av plikten til å fri det norske folk fra jødebofsjevismens grep og følelsen av å handle i pakt med den historiske nødvendighet var den dyper rasjonale for Quislings handlinger ved inngangen til okkupasjonen.²⁷

X

de
en-
spilte
jæren
konger
ntar-
blingen

En side ved NS som vanskelig lar seg forstå uten en inngående analyse av ideologien, er videre dets syn på staten og det politiske systemet. For Thomas Chr. Wyller som i femtiårene tok for seg NS' tanker om stat og samfunn, fortonte denne tankeverdenen seg langt på vei som kaotisk og motsetningsfylt.²⁸ Wyllers fortjeneste var at han så kort tid etter krigen i

det hele tatt viste interesse for landssvikernes ideologi. Men han gikk ikke dypt nok. Wyller mener kort fortalt at det gjennom tredveårene eksisterte to motstridende idéer i NS' syn på stat og samfunn; på den ene side idéen om en representativ og delvis demokratisk folkemotstand på yrkeslivets grunn, og på den annen side idéen om førerprinsipp og elite-styre, hvor den siste ideen gradvis overskygget den første og gjorde partiet til det autoritære førerpartiet vi gjerne forbinder med NS.²⁹ Men hvis vi prøver denne oppfatningen mot utsagn fra Quisling og andre fra slutten av tredveårene, får vi straks problemer, som når Quisling i 1938 kritiserer det eksisterende politiske system ut fra følgende syn på hvordan et «sundt folkestyre» burde være:

Det er en forutsetning for ethvert sundt folkestyre at det ikke bare gir rett til frimodig kritikk av statsstyrelsen [...] men at det også åpner adgang til at opposisjon og nye meninger kan gjøre sig gjeldende gjennom folkerepresentasjonen på like vilkår.³⁰

Howdan lar det seg forklare at NS – som eksplisitt bygde på førerprinsippet – angrep det parlamentariske system med demokratiske argumenter? Dersom vi går til NS-medlemmenes selvforståelse, vil vi finne at demokrati og førerprinsipp ikke ble sett på som motsetninger. Innen partiorganisasjonen ble førerprinsippet oppfattet som en «garanti» for at medlemmenes ønsker og råd ble tatt hensyn til i beslutningsprosessene.³¹ Innenfor et slikt «rådsdemokrati» kunne videre tradisjonelle demokratiske «rettigheter» etableres, i form av råd, partirett, valgordninger etc. Overført på partiets statssyn ble følgene av dette synet at folkemotstanden kunne – og burde – være «demokratisk» oppbygget. Folkemotstanden – Rikstinget – skulle baseres på valg, representativitet og demokratisk kontroll i form av f.eks. tilbakekallelse rett. I tråd med NS' demokrati-oppfatning skulle imidlertid rikstingets myndighet overfor den utøvende makt være begrenset til det rådgivende plan. Med utgangspunkt i en slik forståelse av demokratibegrepet, fortonte det seg ikke som en motsetning for medlemmene å forfekte førerprinsippet samtidig som de kritiserte det eksisterende politiske systemet for manglende demokrati. Det er m.a.o. her Wyllers innlevel-

gripe
folken
samti
hvor a
tisk fo
utøjer
for de
Her
?? mest
histor

VB

X
vært modnet etter utbredt opplyst: 1936: NS skulle nå
utøjerne de "kjente" som kunne "ta ledelsen" var
"aldre annet" slikt: gjennom (vært) UH på Hamar
men og

sesevne kommer til kort; i forståelsen av den helt spesielle betydning NS la i begrepet «demokrati».³²

Spenningen mellom den empatiske og den mer tradisjonalistiske tilnærming til NS illustreres kanskje klartest hvis vi sammenholder Quisling-biografiene til Oddvar Høidal og Hans Fredrik Dahl, som begge utkom rundt 1990. Høidals bok – som i tendens ligger nær opp til den vi finner hos Skodvin og andre – nærmer seg sine aktører med karakteristisk mistro, mens Dahl søker å tilnærme seg NS mest mulig på medlemmenes egne premiser. Historiene som blir fortalt er grunnleggende forskjellige. Eksempelvis tolker Høidal konsekvent Quislings krav om at Norge burde forholde seg nøytralt i stormaktskonfliktene i tredveårene som et skalkeskjul for Tysklands-sympatier. Dahl på sin side, med sin inngående interesse for Quislings tankeverden, finner ingen grunn til å tvile på Quislings nøytralitetsønsker.³³ Holdt i relieff mot den trendsettende faglitteraturen på åttitallet har Høidals bok unektelig et anakronistisk preg.

Den empatiske innlevelse – eller «kritiske medfølelse», om man vil³⁴ – er vanligvis en underforstått forutsetning for historikerens arbeid, og for biografen er den en selvfølge. Benyttet på okkupasjonstiden er imidlertid historikerens forpliktelse til innlevelse gjort til et tvilsomt metodisk standpunkt; det tales om ukritisk aksept av aktørenes forestillinger og om nyobjektivistiske forestillinger om en verdinøytral vitenskap. Men hevder virkelig revisjonistene å stå for en verdinøytral forskning – i ordets fulle betydning? Nils Johan Ringdal påpeker klart at ingen historiker kan unngå vurderinger, men mener samtidig at disse må ligge på et annet nivå enn samtidens.³⁵ Øystein Sørensen hevder at krigstiden bør underlegges «ordinære fagteoretiske og metodiske krav til problemstilling, begrepsbruk, kildebehandling, hypotesedannelse, kritikk og prøving av teorier og resultater i vid forstand». I forlengelse av dette tar han Ottar Dahl og Jens Arup Seip til inntekt for et moderat objektivistisk standpunkt for «historisk objektivitet som en regulativ idé» – et, med Dahls ord, «ideal som det er mulig å nærme seg til».³⁶ Denne objektivitetsoppfatningen tilsvarer det Knut Kjeldstadli kaller et «relasjonelt» standpunkt, mellom empirisme og relativisme.³⁷ Selv om det neppe kan sies om revisjonistene at de re-

presenterer et klart og enhetlig teoretisk syn, er det rimelig å se Sørensens objektivitetsoppfatning som representativ.

I virkeligheten er ikke revisjonistenes metodiske prinsipper spesielt oppsiktsvekkende sett i forhold til hva som er gjengs i historieforskningen, og i andre felt av historien ville det neppe kommet til en tilsvarende debatt. Det problematiske i revisjonistenes holdninger ligger ikke først og fremst i det faglig-metodiske, men i synet på forskerens samfunnsmessige rolle og moralske ansvar. Hovedliggendet for revisjonistene har vært å fri okkupasjonsforskningen fra det man mener har vært en moralsk og verdimeslig tvangstrøye, et urimelig krav til historikeren om å formidle bestemte, offisielle holdninger i forskningen. Dette kravet – som kan virke plausibelt nok – har vist seg spesielt problematisk i forbindelse med krigstiden og nazismen. Det å sette fokus på kollaboratørens selvforståelse – uten samtidig å tydeliggjøre den moralske dimensjonen – har vist seg å være sprengstoff. Nazitiden er nemlig ikke en «død» historisk begivenhet på linje med den franske revolusjon eller 1814. Til tross for at Det Tredje Rikets nederlag ligger femti år tilbake i tid, er nazismen i en forstand fremdeles ikke historisert, men er en levende realitet som bærer i seg moralske problemer som oppleves som høyaktuelle i dag. Problemstillingen – forskerens samfunnsansvar versus vitenskapens autonomi – er gammel og vil dukke opp igjen i andre sammenhenger. Etter mitt syn er den empatiske tilnærming ikke et fremmedelement i vanlig historisk metode, men den blir tydeliggjort som prinsipp først når forskningsobjektet er av en slik moralsk kontroversiell karakter som landssvikerne og okkupasjonsmaktene under krigen var. Slik vil empatien være en underforstått selvfølge for Fridtjof Nansens biograf, mens den som gir seg i kast med Quislings biografi vil måtte bevisstgjøre seg det samme empatiske prinsipp.

En norsk historikerstrid?

Spørsmålet om vi har hatt en norsk historikerstrid gjenstår å besvare. Ingen av de revisjonistiske historikerne har selv benyttet dette begrepet, og Sørensen avviser det eksplisitt.³⁸ Samtidig er det ingen tvil om den tyske inspi-

Sk. utg.
Vitt zw.!

X Min: Sympatier (Vks) la hos Sybelan

*Den framflytete Tenk i ut
for generasjonen*

rasjonen, noe som kommer fram av de hyppige henvisninger fra såvel revisjonister som tradisjonister til den tyske historikerstrid. Nils Johan Ringdal låner sogar de tyske revisjonisters påstand om et «verkramptes Denk- und Frageverbot» i krigstidsforskningen, med den forskjell at dette i Tyskland var et resultat av en «nevrotisk skyldfølelse» for krigstiden, mens den norske historieskrivningen hadde sin bakgrunn i et «irrasjonelt seiershovmod».³⁹

Det er imidlertid gode grunner til å være varsomme med å bruke en betegnelse som «en norsk historikerstrid» på denne debatten. Med de uunngåelige assosiasjoner til den tyske historikerstrid, blir en slik merkelapp fort for stor for den krukke som skal merkes; den norske krigserfaring kan ikke på noen måte sammenlignes med den tyske. Som Grimnes påpeker, har de tyske revisjonistene villet lette Tyskland fra dets tunge arv ved å relativisere og normalisere nazi-tiden. Revisjonismen har her vært et ledd i tyskernes søken etter identitet. I Norge har krigserfaringen til forskjell fra Tyskland vært en positiv arv, i den forstand at den har virket samlende og identitetsskapende for det store flertall av befolkningen. De norske revisjonistene savner videre den apologetiske tendens man kan finne blant tyske revisjonister. Når det gjelder selve striden, har heller ikke frontene vært på langt nær så harde her som i Tyskland. Det er for eksempel ingen av de nevnte historikere som har stilt spørsmål ved Quislings landssvikstempel. I det hele tatt har ingen seriøse historikere i Norge rokket ved de grunnleggende forestillingene om krigen og den norske nasjonalsosialismen. Revisjonistenes ønske om konfrontasjon er blitt møtt med avvisning av det angitte grunnlaget for denne konfrontasjonen av den angrepte part. De som angivelig skulle tilhøre den påståtte Skodvin-skolen, har hårdnakket benektet eksistensen av en slik skole. Videre har flere som angivelig skulle høre til Skodvin-skolen samstemt i behovet for den type forskning som revisjonistene har fremmet. Man har anerkjent de nye bidragene som et supplement til forskningen, men avvist behovet for en konfrontasjon. Terje Halvorsen ser på revisjonistenes forskning som et naturlig skifte av interessefelt for en yngre generasjon historikere som ikke selv har opplevd krigen. Mens

striden har rast i aviser og tidsskrifter, har Dahls, Sørensens og Ringdals bøker stort sett møtt velvilje av et bredt fagmiljø, eller blitt imøtegått på andre faglige premisser.⁴⁰ Unntakene er Oddvar Høidal og Harald Berntsen.⁴¹ Typisk er den opphetede debatten forut for utgivelsen av første bind av Dahls Quislingbiografi i 1991. Da boken kom ut, forstummet debatten. Dette gir grunn for å moderere påstanden om en norsk historikerstrid. Men selv om merkelappen er uheldig, er det ingen tvil om at det er saklig grunnlag for å snakke om en revisjonismestrid i 1980-årenes okkupasjonsdebatt. Delvis som et generasjonsopprør kom det til et skifte i retning av en mer empatisk forskning omkring den norske nasjonalsosialismen. Denne empatiske tilnærmingen har vist seg å være sprengstoff i det moralske klima som har omgitt – og omgir – okkupasjonstiden. Heller ikke årets frigjøringsjubileum har endret dette bildet. Den dualismen som har preget jubiléet – den offisielle hyllesten til krigens helter på den ene side, og fokuseringen på rettsoppgjøret og krigens tapere på den annen side – bekrefter at krigstiden fremdeles er et moralsk minefelt som stiller helt spesielle utfordringer til historikerens arbeid.

Noter

- 1 Jeg vil ikke ta opp de landssvikdomtes egen, revisjonistiske kritikk, og heller ikke de synspunktene som er blitt fremmet av forfattere som Kjell Fjortoft og Egil Ulateig.
- 2 Fjernsynsserie: «I solkorsets tegn». Reaksjoner: *Dagbladet* 18.03, 24.03. og 24.10.81.
- 3 *Dagbladet* 04.03, 16.03. og 20.03.87.
- 4 Ringdal: *Mellom barken og veden. Politiet under okkupasjonen*, Oslo 1987. Sørensen: *Forskningen om krigen i Norge*, trykt i *Nytt Norsk Tidsskrift (NNT)* 1/89. Av andre som har vist en lignende tilnærming til okkupasjonen kan vi regne Guri Hjeltnes og Tore Pryser.
- 5 *Dagbladet* 09.09, 10.09, 16.09, 24.10, 11.11, 18.11, 25.11, 01.12, 03.12. og 11.12.87. Jf. etterdønninger av debatten 20.01, 19.02. og 11.03.88.
- 6 *Dagbladet* 05.09, 12.09, 14.09, 15.09, 17.09, 19.09, 24.09 og 01.10.88. En oppsummering og vurdering av debatten pr. 1988 finner vi hos Halvard Tjelmeland: *Moral og politikk i historieskrivninga*, HIFO-nytt 4/88.
- 7 Ringdal: *Gal mann til rett tid. NS minister Sverre Riisnæs*, Oslo 1989. Sørensen: *Hitler eller Quis-*

VL I: M
batt
vict h
'Asje' d
(Dag i Sk
utleste d
HFD om
Og vi fi
Aggey
Jorvinn
Jemt
E. Bar.
filosof

VL II: A
batt om
hjernein
schelam
den ang
siddlygde
VL a nye
med de
at det
ka rable
kann - De
utleste
HFD sel
ly 4 pr
rann. De
spiselle, int
debatten, an
sider, av noe

* alle de som kunne få være med der - uten
noen annen innsats enn å bli i den "vorte NS"

- ling. *Ideologiske brytninger i NS 1940–1945*, Oslo 1989 og op cit, 1989. Debattinnlegg: Ole Kristian Grimnes: *Historieskrivningen om okkupasjonen*, *NNT* 2/90 og *Okkupasjonsforskningen*, *NNT* 1/91, Sørensen: *Konsensus og konflikt – til debatten om okkupasjonshistorien*, *NNT* 4/90, Kåre Lunden: *Landssvik, revolusjon og konfusjon*, *NNT* 4/90. *Aftenposten* 20.12.89, 03.01 og 15.01.90. En senere kommentar til debatten finner vi i Sørensen: *Pangermanske strømninger i norsk og tysk nasjonal-socialisme 1940–1945*, i *Den kritiske analyse. Festskrift til Ottar Dahl*, Oslo 1994.
- 8 Uttrykket «Skodvin-skolen» tilhører Nils Johan Ringdal, mens Sørensen benytter det mer moderate uttrykket «Skodvin-tradisjonen».
- 9 Blant andre Helge Paulsen: «Reichskommissariat og «møytelsene» under riksrådsforhandlingene», i *1940 – fra nøytral til okkupert*, Oslo 1969.
- 10 *Dagbladet* 11.11.87.
- 11 Sørensen i intervju med *Aftenposten* 20.12.89, jf. op. cit. (1994). Dahl: *Dagbladet* 11.12.87.
- 12 *Dagbladet* 25.11.87.
- 13 *HIFO-nytt* 4/88.
- 14 *Klassekampen* 04.01.90. Berntsen anfører i hovedsak samme kritikk mot første bind av Hans Fredrik Dahls *Vidkun Quisling. En fører blir til*, Oslo 1991, *Klassekampen* 09.11.91.
- 15 Grimnes, *NNT* 2/90. Grimnes' begrunnelse for sitt begrepsvalg trengs ikke utdypes her.
- 16 Lunden, *NNT* 4/90 og *Dagbladet* 24.09.88.
- 17 Jf. Bernard Eric Jensen: *Tysk faghistorie i dag*, i Nils Johan Ringdal (red): *Frontlinjer i historiefaget*, Oslo 1983 s. 62–70. Se også Georg G. Iggers: *New directions in European Historiography*, 1984 (1975) s. 92ff.
- 18 *Dagbladet* 15.09.88.
- 19 *Dagbladet* 03.12.87.
- 20 *Dagbladet* 17.09.88.
- 21 Dahl i *Dagbladet* 09.09, 16.09. og 11.12.87.
- 22 *NNT* 2/90.
- 23 *NNT* 4/90.
- 24 *Dagbladet* 11.12.87.
- 25 Også Grimnes anerkjenner at Sørensen og Ringdal (og Tore Pryser) viser en «fornytt interesse for de kvalitative sidene ved NS», men avviser at dette kan betraktes som et (generasjons) skifte i okkupasjons-forskningen og foretrekker å se det som bare nok et trekk i forskningsbildet. Jf. Grimnes *NNT* 2/90.
- 26 Slik vi blant annet finner det hos Berntsen og Høidal i h.h.v. *Klassekampen* 4/90 og *Historisk tidsskrift (HT)* 1/91. Om fascismeforskningen generelt, se Ottar Dahl *HT* 1989 og Sørensen (1994).
- 27 Nærmere utdypet i Ivo de Figueiredo: *Ideologiens primat. NS 1937–1940*, *HT* 3/95.
- 28 Thomas Chr. Wyller: *Hovedtrekk av Nasjonal Samlings ideer om stat og samfunn 1933–1940*, i *Statsvetenskapelig tidsskrift*, 1953a.
- 29 Wyller (1953a) s. 252 og *Fra okkupasjonsårenes maktkamp*, Oslo 1953b s. 14.
- 30 Quisling i *Fritt Folk* 11.12.37.
- 31 NS' demokratibegrep er nærmere utdypet i Ivo de Figueiredo: *Nasjonal Samling. 1937–1940*, hovedoppgave i historie, Oslo 1994 s. 20ff og 137ff.
- 32 Også Oddvar Høidal går i samme fellen i sin Quisling-biografi: *Quisling – en studie i landssvik*, Oslo 1988 s. 241.
- 33 Høidal (1988) s. 231. Dahl (1991) s. 454.
- 34 Grimnes *NNT* 2/90.
- 35 *Dagbladet* 01.12.87.
- 36 Sørensen (1994) s. 272.
- 37 Kjeldstadli i *HT* 4/93.
- 38 Foredrag på Nordisk historikermøte i Oslo 1994.
- 39 *Dagbladet* 11.11.87.
- 40 Imotegått på andre faglige premisser: Jf. Grimnes' kritiske anmeldelse av Ringdal (1987) i *HT* 1988
- 41 Høidal: *Anmeldelse av Sørensen (1989) i HT* 1/91. Berntsen: *Anmeldelse av samme bok i Klassekampen* 04.01.91.

Solstad og Ibsen: Når vild(m)anden våkner

Av Klaus N. Mathisen

I Dag Solstads romaner *Elleve roman*, bok atten fra 1992 og *Genanse og verdighet* fra 1994 står Henrik Ibsens *Vildanden* sentralt i handlingen. I begge romanene blir møtet med Ibsens analyse av det borgerlige spillfakteriets skinnverden avgjørende for hovedpersonenes videre utvikling. Den innsikt som formidles gjennom Ibsens over ett hundre år gamle drama, danner ikke bare et motstykke til romanenes sentrale tematikk, men er også den avgjørende faktor som utløser iscenesettelsen av de personlige dramaer som hovedpersonene Bjørn Hansen og Elias Rukla gjennomlever i Solstads romaner. I romanen *Trær som faller (Holzfällen. Eine Erregung)* fra 1984 lar Solstads nå avdøde østerrikske kollega Thomas

Ber
klar
av
Wie
inn
stad
idet
te tv
scer
and
len p
Ko
Ellev
sen.
dir i
Han
geste
brin
sens
Werf
å lev
Bjørn
seks
Gen
den u
man
dere
form
en m
Vilda
gård
Hy
kets
fatter
ker.
nere
ande
univ
og de
het v
soga
tradi
ping
Men
tualit
tekst
oppfa
en ku
per i
net s
åring
bestå
og it